

Osäkerhet och tolerans – en dubbel dynamik

**NICLAS
BERGGREN,
ANDREAS BERGH
OCH THERESE
NILSSON**

Niclas Berggren är docent i nationalekonomi på IFN.
niclas.berggren@ifn.se

Andreas Bergh är docent i nationalekonomi på Lunds universitet och IFN.
drbergh@gmail.com

Therese Nilsson är professor i nationalekonomi på Lunds universitet och IFN.
therese.nilsson@nek.lu.se

Författarna tackar Torsten Söderbergs Stiftelse (anslag ET2/24) och Anders Sandrews Stiftelse för ekonomiskt stöd.

Ekonomisk-politisk osäkerhet påverkar inte bara investeringar och produktion utan också våra kulturella värderingar. I två studier visar vi att osäkerhet har dubbla effekter på tolerans mot minoriteter. På kort sikt, när vuxna möter osäkerhet, ökar toleransen – människor ”dras samman”. Men osäkerhet under uppväxtåren har motsatt effekt: den minskar toleransen senare i livet. Resultaten pekar på att formativa år är avgörande för attitydbildning men också att demokratiska institutioner kan mildra negativa effekter av osäkerhet.

Världen är osäker. Pandemier, krig, finanskriser och politiska omvälvningar skapar en känsla av oförutsägbarhet som påverkar oss alla. Ekonomer har länge studerat hur sådan osäkerhet påverkar ekonomiska beslut. Företag investerar mindre, banker lånar ut mindre och människor sparar mer när framtiden är oviss (Bloom 2009; Kumar m fl 2023). Men vad händer med våra värderingar och attityder? Blir vi mer öppna och samarbetsvilliga, eller drar vi oss tillbaka och blir mer misstänksamma mot dem som är annorlunda?

Det här är frågor av stor betydelse, inte minst i en tid då tolerans mot minoriteter står i fokus för samhällsdebatten. Tolerans – viljan att acceptera att andra lever sina liv på sitt sätt även om vi själva inte delar deras värderingar – är en grundpelare i öppna samhällen och har empiriskt visats vara förknippad med bl a ekonomisk tillväxt, innovation, social sammanhållning och livstillfredsställelse (se t ex Berggren och Nilsson 2026). Tolerans skapar ett klimat där människor med olika bakgrunder och perspektiv kan samarbeta, vilket gynnar både ekonomin och samhällsklimatet.

I denna artikel presenterar vi resultat från två studier där vi undersöker hur ekonomisk-politisk osäkerhet påverkar tolerans. Vi använder ett relativt nytt mått på osäkerhet – World Uncertainty Index – som bygger på hur ofta ordet ”osäker” (och varianter därav) förekommer i Economist Intelligence Units länderrapporter (Ahir m fl 2022). Eftersom dessa rapporter fokuserar på osäkerhet som påverkar ekonomi och politik handlar det om en lång rad olika fenomen. Några exempel är 9/11, Irakkriget, finanskrisen, skuldkriser, Brexit, pandemin, handelskonflikter, inflationschocker, kriget i Ukraina och val av politiker som betar sig överraskande och oförutsägbart. Ofta är det landspecifika händelser som fångas. Detta ger oss kvartalsvisa mått på osäkerhet för upp till 143 länder från 1952 och framåt, vilka i sin tur kan användas för att kvantifiera osäkerhetens effekter på

olika utfallsvariabler, t ex tolerans.¹ Indexet har validerats genom att jämföras med andra mått på osäkerhet, såsom volatilitet på aktiemarknader och prognosmakares meningsskiljaktigheter, och visar starka samband med dessa alternativa mått.

Våra resultat visar på en dubbel dynamik. Å ena sidan gör ökad osäkerhet att vuxna människor blir mer toleranta på kort sikt. Å andra sidan blir individer som växer upp under perioder av hög osäkerhet mindre toleranta som vuxna. Resultaten kan tyckas motstridiga, men de går att förklara utifrån teorin om formativa år, dvs tanken att erfarenheter under uppväxt och ungdomsår formar individens grundläggande värderingar och identiteter. Dessa utgör en ”jämviktsnivå” under livet, men kortare avvikelser är möjliga med skiftande omständigheter.

I vad som följer går vi igenom hur de två olika studierna är upplagda och de samband vi finner. Vi avslutar med en diskussion om hur de olika resultaten kan förstås tillsammans och i relation till tidigare forskning.

1. Osäkerhetens konsekvenser

Under de senaste åren har forskningen om ekonomisk-politisk osäkerhet växt kraftigt. Bloom (2009) visade hur osäkerhetschocker leder till minskade investeringar och sysselsättning genom att företag väljer en ”vänta och se”-strategi. Därefter har en omfattande litteratur vuxit fram som dokumenterar osäkerhetens negativa ekonomiska effekter. Baker m fl (2024) visar att osäkerhetschocker har betydande negativa effekter på BNP-tillväxt. Kumar m fl (2023) finner att makroekonomisk osäkerhet leder till att företag minskar investeringar och produktion. Matzner m fl (2023) dokumenterar att ökad osäkerhet minskar handelsflödena mellan länder, medan Grimme och Henzel (2024) visar att banker stramar åt sin utlåning till företag. Coibion m fl (2024) finner att hushåll minskar sin konsumtion när osäkerheten ökar.

I den politiska sfären har osäkerhet kopplats till ökat stöd för populism (Gozgor 2022; Gavresi och Litina 2023) och Gozgor m fl (2021) visar att ekonomisk osäkerhet påverkar fertiliteten genom att människor skjuter upp barnafödande när framtiden känns oviss.

En annan forskningsgren studerar hur kriser och katastrofer påverkar socialt beteende. Resultaten är blandade. Rao m fl (2011) och De Juan m fl (2020) finner att jordbävningar ökat prosocialt beteende i Kina respektive Nepal. Méon och Verwimp (2022) dokumenterar ökad generositet efter en storm i Belgien. Buonanno m fl (2023) finner att exponering för jordbävningrisk i Italien är positivt korrelerad med civilt kapital. Å andra sidan visar Schilpzand (2023) att naturkatastrofer ökar tilliten inom den egna gruppen men minskar tilliten till utomstående, och studier av fartygskatastrofer till havs tyder på att samarbetsnormen ”kvinnor och barn

¹ Termen *effekt* används här för att beteckna skattade samband. Vi gör inga anspråk på strikt kausal identifikation.

först” endast undantagsvis följs (Elinder och Erixson 2012).

Flera studier har undersökt långsiktiga effekter av kriser under uppväxtåren. Malmendier och Nagel (2011, 2016) visar att individer som upplevde ekonomiska kriser under sina formativa år blir mer riskaverta. Conzo och Salustri (2019) visar att barn som upplevde strider under andra världskriget då de var i förskoleåldern har lägre tillit till människor i allmänhet genom hela sitt vuxna liv. Bietenbeck m fl (2025) visar att män som upplevde en recession mellan 18 och 25 år är mindre prosociala senare i livet.

Vår forskning bidrar till förståelsen av osäkerhetens konsekvenser genom att studera hur ekonomisk-politisk osäkerhet påverkar tolerans mot minoriteter. Till skillnad från tidigare forskning använder vi ett kontinuerligt mått på osäkerhet, undersöker både samtidiga och långsiktiga effekter, fokuserar på tolerans mot historiskt utsatta minoriteter, och analyserar hur demokratiska institutioner påverkar sambanden.

2. Studie 1: När osäkerhet ökar toleransen

I vår första studie (Berggren m fl 2025) undersöker vi hur osäkerhet påverkar människors tolerans mot muslimer och judar. Vi använder data från World Values Survey och European Values Study för upp till 227 000 vuxna individer i 56 länder under perioden 1990–2020. Dessa enkäter genomförs i vågor om några år och täcker en bred uppsättning länder från alla kontinenter och olika utvecklingsnivåer.

Tolerans mäts genom en fråga om huruvida respondenten skulle acceptera muslimer eller judar som grannar. Frågan lyder: ”På denna lista finns olika grupper av människor. Kan du nämna några som du inte skulle vilja ha som grannar?”. De som *inte* markerar muslimer eller judar räknas som toleranta. Detta mått på tolerans är väletablerat i forskningen och fångar en grundläggande attityd till om man accepterar att minoriteter lever i ens närhet.

Vårt empiriska upplägg utnyttjar att olika individer intervjuas vid olika tidpunkter inom samma land. För ungefär hälften av observationerna känner vi till det exakta datumet då intervjun genomfördes, vilket gör att vi kan koppla varje persons intervjudtidpunkt till rådande osäkerhetsnivå i landet det specifika kvartalet. För de återstående observationerna vet vi åtminstone vilken månad intervjuerna startade i landet.

Genom att inkludera konstanta landseffekter kontrollerar vi för stabila skillnader mellan länder, såsom kultur, historia och institutioner. Genom att inkludera årseffekter kontrollerar vi för globala trender och chocker som påverkar alla länder samtidigt. Det som återstår att förklara är variationen i tolerans inom länder över tid, och det är här vi kan studera om förändringar i osäkerhet samvarierar med förändringar i tolerans.

Resultaten visar ett tydligt positivt samband. När osäkerheten är högre tenderar människor att uttrycka *mer* tolerans mot både muslimer och judar. En ökning av osäkerheten med en standardavvikelse är associerad

med en ökning i sannolikheten att vara tolerant med ca tre–fyra procentenheter.² Detta kan verka modest, men det är en betydande effekt med tanke på att vi studerar djupt rotade attityder och att förändringen sker på kort tid.

Effekten är statistiskt signifikant och robust över olika specifikationer. Vi testar robustheten på flera sätt. Vi provar olika mått på osäkerhet, inklusive laggade värden. Vi använder olika sätt att hantera de konstanta effekterna. Vi exkluderar specifika länder för att se om resultaten drivs av några få inflytelserika fall, vilket inte är fallet. Vi provar olika sätt att definiera toleransvariabeln. I alla dessa tester kvarstår det positiva sambandet. Vi hittar också liknande samband för två andra minoritetsgrupper (homosexuella och romer).

För att bättre förstå mekanismerna bakom resultatet undersöker vi hur sambandet varierar beroende på olika landsegenskaper. Vi delar upp länder baserat på deras nivå av demokrati, mediefrihet, ekonomisk frihet och social tillit. Här framträder ett tydligt mönster: Sambandet mellan osäkerhet och tolerans är starkast i länder med stark demokratisk tradition, hög mediefrihet och starka institutioner.

Vad kan förklara detta resultat? Vi menar att det handlar om ett ”sammanshållningsfenomen” (jämför Delhey m fl 2023). När omständigheterna blir ovissa och människor känner att de står inför gemensamma utmaningar kan det uppstå en känsla av att ”vi är alla i samma båt”. I stället för att dra sig undan och fokusera på skillnader öppnar man upp för samarbete över gruppgränser. Detta är särskilt tydligt i länder med stark demokratisk tradition.

I demokratier med stark tradition finns flera mekanismer som kan förklara varför osäkerhet leder till ökad tolerans. För det första finns institutionellt grundade garantier – regelbundna val, maktindelning, oberoende domstolar – som gör att människor känner att de har kontroll över situationen även när framtiden är oviss. För det andra finns deltagandenormer – vanor av att diskutera och lösa konflikter genom dialog – som gör att osäkerhet uppfattas som ett gemensamt problem att lösa tillsammans snarare än som ett hot från en viss grupp. För det tredje finns skydd för minoriteter inskrivet i lag och konstitution, vilket gör att minoriteter inte lika lätt kan göras till syndabockar när problemen staplas.

Sammantaget visar denna studie att osäkerhet på kort sikt kan leda till ökad tolerans, särskilt i länder med starka demokratiska institutioner och fria media. Detta är ett viktigt och förhoppningsvis uppmuntrande resultat som visar att kriser och ovisshet inte nödvändigtvis leder till ökad främlingsfientlighet och polarisering – åtminstone inte på kort sikt och inte i alla typer av samhällen.

² En standardavvikelses förändring motsvarar en ganska betydande men inte extrem förändring. På global nivå var det ungefär så mycket osäkerheten ökade när Donald Trump blev vald till USA:s president första gången.

3. Studie 2: Osäkerhet i ungdomen minskar toleransen

I vår andra studie (Berggren m fl 2026), som använder data från European Social Survey för upp till 243 000 personer i 26 europeiska länder, undersöker vi hur ekonomisk-politisk osäkerhet under uppväxtåren påverkar toleransen senare i livet. Här mäts tolerans genom svaret på denna fråga: ”I vilken utsträckning håller du med eller inte om följande påståenden? Homosexuella män och lesbiska kvinnor ska få vara fria att leva sina liv som de vill.” De som svarar ”Instämmer helt” kodas som toleranta.

European Social Survey genomförs vartannat år och innehåller detaljerad information om respondenter, inklusive födelseår, vilket gör att vi kan koppla varje person till de nivåer av osäkerhet som rådde i deras land *när de var i olika åldrar*. Data täcker perioden 2004–20 (rundorna 2–10), och respondenterna är födda mellan 1940 och 2004.

Vårt upplägg bygger på att olika födelsekohorter inom samma land har upplevt olika nivåer av osäkerhet under olika skeden av sina liv. Till exempel upplevde de som föddes i Grekland 1960 en helt annan osäkerhetsmiljö under sin barndom och ungdom än de som föddes där 1980. Genom att jämföra toleransen hos dessa olika kohorter som vuxna, samtidigt som vi kontrollerar för konstanta landeffekter och konstanta kohorteffekter, kan vi isolera effekten av osäkerhet under specifika åldrar.

Vi delar upp livet i sex åldersspann: 0–5 år (tidig barndom), 6–12 år (sen barndom), 13–17 år (tonår), 18–25 år (tidig vuxenålder), 26–30 år (etablering) och 31–35 år (tidig medelålder). För varje respondent beräknar vi genomsnittlig osäkerhet i deras land under vart och ett av dessa spann och relaterar detta till deras tolerans som vuxen. Vi inkluderar alla sex spann samtidigt i regressionen, vilket gör att vi kan jämföra den relativa betydelsen av osäkerhet i olika åldrar.

Resultaten visar ett tydligt negativt samband. Ju högre osäkerhet under uppväxtåren, desto lägre tolerans i vuxen ålder. Effekten är starkast och mest robust för åldrarna 6–12 år och 18–25 år, båda perioder som psykologisk och sociologisk forskning identifierat som formativa för värderingar och attityder (se t ex Bergh och Öhrvall 2018, Conzo och Salustri 2019 och Bietenbeck m fl 2025).

För åldrarna 6–12 år finner vi att en ökning av osäkerheten med en standardavvikelse är associerad med en minskning i sannolikheten att vara tolerant med ca två–tre procentenheter. Detta kan jämföras med effekten av att ha högre utbildning, som ökar toleransen med ca nio procentenheter. Osäkerhetseffekten är alltså inte lika stor som utbildningseffekten, men den är ändå substantiell. För åldrarna 18–25 år är effekten något mindre men ändå relativt robust. Detta är den period som ofta kallas *impressionable years* i den politisk-sociologiska litteraturen – en tid då människor lämnar hemmet, får sina första arbeten, röstar för första gången och formar sina politiska och sociala identiteter. Att osäkerhet under denna period har långvariga effekter på tolerans är därför inte förvånande.

Intressant nog är effekterna för yngre åldrar (0–5 år) och för tonåren (13–17 år) också negativa och ofta statistiskt signifikanta, men generellt något mindre robusta än effekterna för 6–12 och 18–25 år. Detta tyder på att hela perioden från tidig barndom till tidig vuxenålder kan vara viktig för attitydbildning, men att vissa perioder är särskilt kritiska.

Efter 25 års ålder försvinner sambandet nästan helt. För åldrarna 26–30 år är koefficienten ibland negativ men oftast statistiskt icke-signifikant och betydligt mindre i storlek. För åldrarna 31–35 år är koefficienten nära noll och aldrig statistiskt signifikant. Detta stöder starkt idén om att det finns en formativ period då värderingar formas och sedan blir relativt stabila. Efter ca 25 års ålder verkar osäkerhet inte längre ha någon varaktig påverkan på tolerans.

Vi genomför en omfattande serie robusthetskontroller. Vi provar olika sätt att definiera åldersintervallen – exempelvis genom att slå samman dem till tre större intervall (0–12, 13–25, 26–35). Resultaten är konsistenta med de tidigare: de två första intervallen visar negativa effekter medan det tredje inte gör det. Vi definierar osäkerhet som en dummyvariabel som tar värdet ett om osäkerheten var över landets långsiktiga genomsnitt, vilket ger något svagare men kvalitativt liknande resultat. Vi genomför också analyser där vi systematiskt exkluderar ett land i taget och uppskattar modellen på de återstående länderna. Detta visar att resultaten inte drivs av något enskilt land.

En viktig robusthetskontroll gäller konstanta effekter och tidseffekter. I vår basmodell kontrollerar vi för konstanta landeffekter och kohorteffekter. Vi provar att lägga till effekter för enkätår, undersökningsår, land x undersökningsår, landspecifika linjära tidstrender och landspecifika linjära kohorttrender. I alla dessa specifikationer kvarstår det negativa sambandet mellan formativ osäkerhet och tolerans, även om punktskattningarna ibland är något mindre.

Vi testar också toleransmått som rör invandring. När vi använder dessa som utfallsvariabler hittar vi generellt samma negativa samband mellan formativ osäkerhet och tolerans, även om skattningarna ofta är något mindre och mindre precist skattade. Detta är inte förvånande eftersom dessa frågor blandar tolerans med uppfattningar om ekonomiska effekter och välfärdsstatens kapacitet.

I ett viktigt placebo-test använder vi social tillit i stället för tolerans som utfallsvariabel. Om formativ osäkerhet skapar en generell social pessimism eller misstro borde den påverka både tolerans och tillit. Men om effekten är specifik för attityder till minoritetsgrupper borde den inte påverka social tillit (som mäts genom frågan ”Kan man lita på de flesta människor?”). När vi testar detta finner vi att sambandet mellan formativ osäkerhet och social tillit är nära noll och statistiskt icke-signifikant. Detta stärker vår tolkning att formativ osäkerhet specifikt påverkar tolerans mot minoriteter snarare än att skapa en diffus social misstro.

Hur kan vi förstå detta negativa resultat, som verkar motsäga det positiva sambandet i vår första studie? Den teoretiska förklaringen bygger på

forskning om identitetsbildning under osäkerhet. När barn och ungdomar växer upp i ovissa tider söker de trygghet och tydlighet. De dras mot starka gruppidentiteter som ger en känsla av tillhörighet och förutsägbarhet. Detta leder till en skarpare gränsdragning mellan ”vi” och ”dem” – en tendens att omfamna den egna gruppen och ta avstånd från de som är annorlunda.

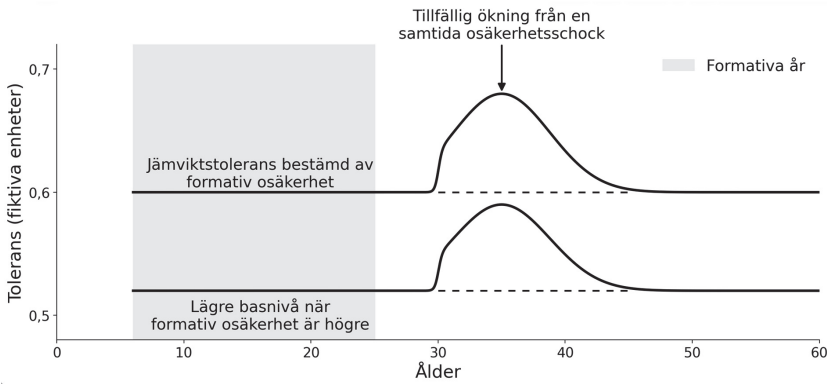
Denna mekanism är väl dokumenterad i socialpsykologisk forskning. Hogg (2007) har utvecklat *uncertainty-identity theory* som förutsäger att människor under osäkerhet söker tydliga gruppidentiteter som reducerar ambivalens och ger kognitiv trygghet. Brewer (1999) visar att grupp-tillhörighet inte bara handlar om att älska sin egen grupp utan också om att skapa kontrast till andra grupper. Stephan (2000) beskriver i *integrated threat theory* hur både realistiska hot (konkurrens om resurser) och symboliska hot (hotade värderingar) kan öka fientlighet mot andra grupper.

När osäkerhet råder under de formativa åren internaliseras dessa mekanismer. Barn och ungdomar lär sig att hantera ovisshet genom att ty sig till den egna gruppen och genom att vara misstänksamma mot dem som inte tillhör den. Dessa attityder blir sedan en del av personligheten och värderingsstrukturen och består in i vuxenlivet, även när de omedelbara orsakerna till osäkerheten har försvunnit.

Även i denna andra studie tycks demokratiska institutioner spela en viktig modererande roll. Vi delar upp länder baserat på deras demokratiska historia. Här använder vi demokratinivån runt 1970 – ungefär när genomsnittsrespondenten i vårt dataset föddes – för att klassificera länder utifrån ”stark demokrati” eller ”svag demokrati”.

I länder med stark demokratisk tradition, där det finns tydliga procedurer för konfliktlösning, skydd för minoriteter och vana av att hantera oenighet genom dialog, är det negativa sambandet mellan formativ osäkerhet och tolerans mycket svagare eller obefintligt. Punktskattningarna är ofta negativa men små och statistiskt icke-signifikanta. I länder med svagare demokrati är däremot sambandet tydligt negativt och starkt signifikant, särskilt för åldrarna 6–12 och 18–25.

Varför har demokrati denna skyddande effekt? Vi menar även i denna studie att det finns två huvudmekanismer. Den första är institutionellt grundade garantier. I demokratier finns regelbundna val, maktskiften, oberoende domstolar och konstitutionella rättigheter som begränsar vad regeringen kan göra. Detta gör att även när situationen är osäker finns det förutsägbara processer och rättsliga skydd som förhindrar godtyckligt maktmissbruk. Individer som växer upp i sådana miljöer lär sig att osäkerhet kan hanteras genom institutionella mekanismer snarare än genom att reagera mot minoriteter. Den andra mekanismen är deltagandenormer. I demokratier finns en kultur av dialog, debatt och medborgerligt engagemang. Människor är vana vid att diskutera oenigheter och lösa konflikter genom samtal snarare än våld eller uteslutning. Detta socialiserar barn och ungdomar in i ett tänkande där olikhet och pluralism är något naturligt och hanterbart snarare än hotfullt.

Figur 1
Konceptuell illustration av kortsiktiga och långsiktiga effekter av osäkerhet på tolerans

Anm: Det skuggade området markerar de formativa åren (0–25). Kohorter med högre formativ osäkerhet har en lägre jämviktstolerans. En samtida osäkerhetschock producerar en tillfällig ökning i tolerans som återgår till kohortens specifika basnivå.

Källa: Översatt från Berggren m fl (2026).

4. Att förstå de två resultaten tillsammans

Vid en första anblick kan våra två resultat verka motsägelsefulla: Hur kan osäkerhet både öka och minska tolerans? Svaret ligger i att skilja mellan kortsiktiga och långsiktiga effekter samt mellan osäkerhet som upplevs i olika skeden av livet.

Figur 1 illustrerar denna ”dubbla dynamik”. Den visar att kohorter som upplevt hög osäkerhet under sina formativa år (0–25 år) har en lägre basnivå av tolerans genom hela vuxenlivet. Detta är det långsiktiga samband som vi dokumenterar i studie 2. Men när en kohort, oavsett dess basnivå, möter en period av ökad osäkerhet i vuxen ålder sker en tillfällig uppgång i toleransen (toppen i grafen). Detta är det kortsiktiga samband som vi dokumenterar i studie 1. Efter att osäkerhetschocken avtar återgår toleransen till kohortens basnivå.

Denna dubbla dynamik kan förstås genom att tänka på formativa år och vuxenliv som två olika faser med olika psykologiska mekanismer. Under de formativa åren – barn-, ungdoms- och tidig vuxenålder – formas grundläggande värderingar och identiteter. Kognitiva och emotionella system är under utveckling, och individer är särskilt mottagliga för påverkan från sin miljö. När osäkerheten är hög under dessa år söker individer trygghet i starka gruppidentiteter och utvecklar en mer restriktiv syn på andra grupper. Dessa attityder blir sedan en del av den grundläggande personlighetsstrukturen och förblir relativt stabila.

I vuxenlivet, när identiteter och värderingar redan är etablerade, fungerar osäkerhet annorlunda. Vuxna har verktygen och erfarenheten att hantera ovisshet, och kognitiva och emotionella system är mogna och stabila. När en kris uppstår kan vuxna se den som ett gemensamt problem som kräver samarbete över traditionella gränser. I stället för att hota den grundläggande

de identiteten aktiverar osäkerheten en tillfällig öppenhet och pragmatism – en känsla av att ”vi måste jobba tillsammans för att klara detta”. Men denna reaktion är just tillfällig och situationsspecifik. När krisen avtar och livet normaliseras återgår människor till sina grundläggande värderingar.

Detta kan liknas vid hur människor reagerar på naturkatastrofer. Omedelbart efter en jordbävning eller översvämning ökar ofta samarbetet dramatiskt – människor hjälper varandra över grupp- och klassgränser, resurser delas, och en känsla av solidaritet råder. Men denna ”katastrofsolidaritet” avtar med tiden, och samhället återgår gradvis till sina normala mönster av interaktion, inklusive eventuella spänningar mellan grupper.

För att testa denna integrerade modell genomförde vi en analys där vi inkluderade både formativ osäkerhet (genomsnitt under åldrarna 0–25) och samtida osäkerhet (vid intervjutillfället) i samma modell. Resultaten bekräftar bilden: Formativ osäkerhet har en negativ koefficient (vilket ger en lägre basnivå), medan samtida osäkerhet har en positiv koefficient (en tillfällig ökning). Båda sambanden är statistiskt signifikanta och oberoende av varandra.

Denna modell hjälper oss också att förstå varför tidigare forskning har gett blandade resultat om osäkerhet och socialt beteende. Studier som tittar på samtida effekter av kriser tenderar att finna positiva effekter på samarbete och prosocialitet (som Aksoy m fl 2021 och von Dawans m fl 2012). Studier som tittar på långsiktiga effekter av kriser under uppväxtåren tenderar att finna negativa effekter på prosocialitet (som Malmendier och Nagel 2011, 2016 och Bietenbeck m fl 2025). Båda typerna av resultat är korrekta – de fångar bara olika aspekter av osäkerhetens komplexa effekter.

Det är också viktigt att notera att institutioner fortsätter att spela en modererande roll i båda faserna. I länder med starka demokratiska institutioner är den negativa långsiktiga effekten (från formativa år) svagare och den positiva kortsiktiga effekten (från samtidig osäkerhet) tydligare än i länder med svaga institutioner. Detta tyder på att demokratiska institutioner inte bara skyddar mot negativa effekter utan också förstärker de positiva effekterna av gemensamma utmaningar.

5. Slutsatser och reflektioner

Vad kan vi lära oss av dessa resultat? För det första att osäkerhet har betydande kulturella konsekvenser, inte bara ekonomiska. Hur samhällen hanterar osäkerhet påverkar inte bara investeringar och tillväxt utan också människors värderingar och attityder mot varandra. Detta är viktigt att beakta i en tid då osäkerheten tycks öka på många håll i världen, driven av allt från klimatförändringar och pandemier till geopolitiska spänningar och teknologiska omvälvningar.

För det andra att tidpunkten då man utsätts för osäkerhet spelar roll. Osäkerhet under de formativa åren har djupa och långvariga effekter på tolerans, medan osäkerhet i vuxen ålder har mer tillfälliga effekter. Detta

understryker vikten av att ge barn och ungdomar stabilitet och trygghet, särskilt i tider av kris. Politiska åtgärder som syftar till att minska osäkerhet (och effekter därav) för unga kan därför ha långsiktiga positiva effekter på samhällets sammanhållning och tolerans. Detta har konkreta policyimplikationer. I kristider, när ekonomiska och politiska omständigheter är osäkra, bör särskild uppmärksamhet ägnas åt att skydda barn och ungdomar från de värsta effekterna. Detta kan innebära fortsatt investering i skolor även under lågkonjunkturer, sociala skyddsnet som säkerställer att familjer inte faller in i fattigdom och stöd från skolhälsovård (inte minst genom kuratorer och psykologer) som hjälper unga att hantera stress och oro.

För det tredje att institutioner spelar en avgörande påverkande roll (jämför Acemoglu m fl 2005). Starka demokratiska institutioner – med rättssäkerhet, mediefrihet, skydd för minoriteter och vana av dialog och deltagande – kan mildra de negativa effekterna av osäkerhet och t o m förstärka de positiva effekterna. När människor har förtroende för att systemet fungerar och att alla behandlas rättvist blir osäkerhet inte lika hotfull. Detta är en viktig insikt för samhällen som vill bygga motståndskraft mot kriser.

En intressant implikation av våra resultat är att ekonomisk-politisk volatilitet inte är helt negativt ur ett kortsiktigt toleransperspektiv. När vuxna upplever osäkerhet kan det leda till ökad öppenhet och samarbetsvilja, ett fenomen som kan vara gynnsamt under reformperioder eller när reformer genomförs. Men detta måste vägas mot de långsiktiga kostnaderna: om osäkerheten drabbar barn och ungdomar kan den långsiktiga effekten vara negativ. Politiken bör därför sträva efter att skydda unga från osäkerhetens värsta konsekvenser samtidigt som man upprätthåller de institutioner som gör att vuxna kan hantera osäkerhet på ett konstruktivt sätt.

Det finns också en potential för vad som kan kallas ”kohorteffekter” i tolerans. De generationer som växte upp under perioder av exceptionell stabilitet och välstånd – som många i västvärlden under efterkrigstiden – kan ha högre basnivåer av tolerans än generationer som växte upp under mer turbulenta tider. Detta kan ha långsiktiga konsekvenser för samhällsklimatet när olika generationer interagerar i det offentliga rummet.

Slutligen är det viktigt att notera att våra studier inte kan fastställa orsakssamband med full säkerhet. Även om vi kontrollerar för många möjliga faktorer och använder konstanta effekter för att eliminera stabila skillnader mellan länder och kohorter, kan det finnas underliggande faktorer som vi inte observerar och som påverkar både osäkerhet och tolerans. Till exempel kan vissa typer av politiska eller ekonomiska chocker samtidigt öka osäkerheten och påverka tolerans genom andra mekanismer.

Framtida forskning skulle kunna använda experimentella eller kvasiexperimentella metoder för att ytterligare klargöra de kausala mekanismerna. Man skulle också kunna studera specifika typer av osäkerhet (ekonomisk, politisk, säkerhetsmässig, miljömässig) för att se om vissa typer har starkare effekter än andra. Vidare vore det värdefullt att studera andra

kulturella utfall för att få en fullständigare bild av osäkerhetens kulturella konsekvenser.

Sammanfattningsvis visar våra studier att osäkerhet har ”dubbla effekter” på tolerans: en positiv kortsiktig effekt hos vuxna och en negativ långsiktig effekt hos dem som växer upp under osäkra förhållanden. Att förstå denna dynamik är viktigt för att kunna utforma politik som främjar tolerans och social sammanhållning i en alltmer osäker värld. I slutändan handlar det om att bygga samhällen som är både dynamiska nog att hantera förändring och stabila nog att ge människor den trygghet de behöver för att utveckla öppna och toleranta attityder.

REFERENSER

- Acemoglu, D, S Johnson och J A Robinson (2005), ”Institutions as a Fundamental Cause of Long-run Growth”, i Aghion, P och S Durlauf (red), *Handbook of Economic Growth*, vol 1A, Elsevier, Amsterdam.
- Ahir, H, N Bloom och D Furceri (2022), ”The World Uncertainty Index”, NBER Working Paper 29763.
- Aksoy, C G, A Cabrales, M Dolls, R Durante och L Windsteiger (2021), ”Calamities, Common Interests, Shared Identity: What Shapes Altruism and Reciprocity?”, CE Sifo Working Paper 9112, München.
- Baker, S R, N Bloom och S J Terry (2024), ”Using Disasters to Estimate the Impact of Uncertainty”, *Review of Economic Studies*, vol 91, s 720–747.
- Berggren, N, A Bergh och T Nilsson (2025), ”Periods of Uncertainty Are Linked to Greater Acceptance of Minorities”, *Journal of Comparative Economics*, vol 53, s 772–785.
- Berggren, N, A Bergh och T Nilsson (2026), ”Economic or Political Uncertainty in Early Years Reduces Later Tolerance”, under utgivning i *Journal of Comparative Economics*.
- Berggren, N och T Nilsson (2026), ”Populism and Intolerance: An Overview of the Empirical Literature”, i Hartwell, C, M Rode och S Stöckl (red), *Handbook on Economic Populism: A Political Economy Perspective of Populism's Approach to Economics, Business, and Finance*, under utgivning, Edward Elgar Publishing, Cheltenham.
- Bergh, A och R Öhrvall (2018), ”A Sticky Trait: Social Trust among Swedish Expatriates in Countries with Varying Institutional Quality”, *Journal of Comparative Economics*, vol 46, s 1146–1157.
- Bietenbeck, J, U Sunde och P Thiemann (2025), ”Recession Experiences during Early Adulthood Shape Prosocial Attitudes Later in Life”, *Journal of Public Economics*, vol 243, 105327.
- Bloom, N (2009), ”The Impact of Uncertainty Shocks”, *Econometrica*, vol 77, s 623–685.
- Brewer, M B (1999), ”The Psychology of Prejudice: Ingroup Love or Outgroup Hate?”, *Journal of Social Issues*, vol 55, s 429–444.
- Buonanno, P, G Plevani och M Puca (2023), ”Earthquake Hazard and Civic Capital”, *European Journal of Political Economy*, vol 78, 102367.
- Coibion, O, D Georgarakos, Y Gorodnichenko, G Kenny och M Weber (2024), ”The Effect of Macroeconomic Uncertainty on Household Spending”, *American Economic Review*, vol 114, s 645–677.
- Conzo, P och F Salustri (2019), ”A War Is Forever: The Long-run Effects of Early Exposure to World War II on Trust”, *European Economic Review*, vol 120, 103313.
- von Dawans, B, U Fischbacher, C Kirschbaum, E Fehr och M Heinrichs (2012), ”The Social Dimension of Stress Reactivity: Acute Stress Increases Prosocial Behavior in Humans”, *Psychological Science*, vol 23, s 651–660.
- De Juan, A, J Pierskalla och E Schwarz (2020), ”Natural Disasters, Aid Distribution and Social Conflict – Micro-level Evidence from the 2015 Earthquake in Nepal”, *World Development*, vol 126, 104715.
- Delhey, J m fl (2023), ”Existential Insecurity and Trust during the COVID-19 Pandemic: The Case of Germany”, *Journal of Trust Research*, vol 13, s 140–163.
- Elinder, M och O Erixson (2012), ”Gender, Social Norms, and Survival in Maritime Disasters”, *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, vol 109, s 13220–13224.
- Gavresi, D och A Litina (2023), ”Past Exposure to Macroeconomic Shocks and Populist Attitudes in Europe”, *Journal of Comparative Economics*, vol 51, s 989–1010.
- Gozgor, G (2022), ”The Role of Economic Uncertainty in the Rise of EU Populism”,

Public Choice, vol 190, s 229–246.

Gozgor, G, M H Bilgin och P Rangazas (2021), "Economic Uncertainty and Fertility", *Journal of Human Capital*, vol 15, s 373–399.

Grimme, C och S Henzel (2024), "Uncertainty and Credit Conditions: Non-linear Evidence from Firm-level Data", *International Review of Economics & Finance*, vol 93, s 1307–1323.

Hogg, M A (2007), "Uncertainty–Identity Theory", *Advances in Experimental Social Psychology*, vol 39, s 69–126.

Kumar, S, Y Gorodnichenko och O Coibion (2023), "The Effect of Macroeconomic Uncertainty on Firm Decisions", *Econometrica*, vol 91, s 1297–1332.

Malmendier, U och S Nagel (2011), "Depression Babies: Do Macroeconomic Experiences Affect Risk Taking?", *Quarterly Journal of Economics*, vol 126, s 373–416.

Malmendier, U och S Nagel (2016), "Learning from Inflation Experiences", *Quarterly*

Journal of Economics, vol 131, s 53–87.

Matzner, A, B Meyer och H Oberhofer (2023), "Trade in Times of Uncertainty", *World Economy*, vol 46, s 2564–2597.

Méon, P-G och P Verwimp (2022), "Pro-social Behavior after a Disaster: Evidence from a Storm Hitting an Open-Air Festival", *Journal of Economic Behavior & Organization*, vol 198, s 493–510.

Rao, L-L m fl (2011), "Disadvantage and Pro-social Behavior: The Effects of the Wenchuan Earthquake", *Evolution and Human Behavior*, vol 32, s 63–69.

Schilpzand, A (2023), "The Impact of Natural Disasters on Ingroup and Outgroup Trust: How Catastrophes Weave the Social Fabric of Trust", *The Fabric of Society: Unraveling the Socioeconomic Threads of Moral Values*, doktorsavhandling, Radboud University.

Stephan, W G (2000), "An Integrated Threat Theory of Prejudice", i Oskamp, S (red), *Reducing Prejudice and Discrimination*, Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah.